השמות פלסטיני, פלסטין, פלשתינה

התעמולה הערבית מאז מלחמת ששת הימים העלתה בקול רם את סיסמת "העם הפלסטיני וזכויותיו". בעקבותיה קמו גם ישראלים, הטוענים כנגדה, שאנו "יהודים פלשתינאים" (בשי"ן שמאלית או בסמ"ך). מי הם אפוא פלסטינאים (או "פלשתינאים") אלה, ומהי "פלשתינה" או "פלסטיני", כפי שכתבו שם זה קדמונינו, חכמי המדרש?

מעיקרו השם "פלסטיני" הוא צורתו היוונית של השם המקראי "פלשת", "ארץ פלשתים" ונכתב Παλαιστίνη (= Palaistinē).

היסטוריונים וחוקרים יוונים ורומים שאלו שם זה, הרחיבו את משמעותו במשך הדורות, הרכיבוהו, והיו קוראים לארץ ישראל בשם Syria hē Palaistinē, כלומר "סוריה הפלסטינית". לימים נתקצר שם זה בדבריהם של כותבי יוונית ורומית, ובכללם הסופרים הנוצרים הקדמונים, שאף הם אימצו להם שם זה, והיו קוראים לעתים לארץ ישראל Palaistine ביוונית או Palaestina ברומית.

השם השגור והרווח של ארץ היהודים בימי בית שני היה "יהודה" או "ארץ יהודה", והוא גם השם ה"רשמי" ביוונית וברומית: Ioudaia או Judaea. אחר מרד בר כוכבא ביקשו הרומאים להשכיח את העצמאות היהודית, לפיכך התחילו להשתמש בשם הספרותי המלאכותי Paiaestina במקום Judaea. עם השינויים שחלו במשך הדורות בשטח ובממשל, נתחלקה הארץ לבסוף, בתקופה הביזאנטית,[1] לחמישה מחוזות, ששלושה מהם נקראו Palaestina:

א. Palaestina Prima, היינו "פלסטיני א'", שהקיפה את התחום שמעמק יזרעאל בצפון ועד הנגב בדרום, לרבות חלקים ניכרים של הגלעד בעבר הירדן;

ב. Palaestina Secunda, היינו "פלסטיני ב'", שכללה את עמק יזרעאל, עמק בית־שאן, הגליל וצפון עבר הירדן;

ג. Palaestina Tertia, היינו "פלסטיני ג'", שהשתרעה על פני הנגב, הערבה (דרומית לים המלח) והר שעיר;

1 כלומר, אחר שהשתלטה הנצרות על הקיסרות הרומית במאה הרביעית (בלשון חז"ל: "משנהפכה המלכות למינות"), וארץ ישראל נפלה בחלקה של ביזאנטיון, היינו הקיסרות הרומית המזרחית הנוצרית.

כל הזכויות שמורות להוצאת אוניברסיטת בר אילן. לדף הספר באתר ההוצאה:
https://www.biupress.co.il/index.php?dir=site&page=catalog&op=item&cs=683

ד. Phoenicia, היינו פניקיה, שהקיפה את החוף הצפוני, תחומי עכו, צור, צידון, ונוסף עליהם חבל ארץ בגליל העליון, ובתוכו שטח מעיינות הירדן, דן־פניאס;

ה. Arabia — ערביה, היינו מואב, עמון והחורן בעבר הירדן. בראש כל מחוז עמד הגמון — מושל אזרחי — ודוכס (Dux), מושל צבאי, מפקד.[2]

עמי אירופה הנוצרים היו במידה רבה צאצאיה או חניכיה של הקיסרות הרומית. שפת תרבותם היתה במשך מאות שנים רומית. אין אפוא פלא, כי גם בלשונותיהם הלאומיות — שנתגבשו במשך הדורות — קראו לארץ ישראל בשם Palaestina (בשינויי כתיב קלים, איש לפי לשונו). ברבות הימים נעשו בפי עמי אירופה השמות "ארץ הקודש" (Terra Sancta וכיו"ב) ו־Palaestina שמות נרדפים.

אך נחזור נא לתקופה הביזאנטית, שהיתה המכרעת בהתאזרחות השם Palaestina על גבי מפת ארץ ישראל. כאמור, היו אז שלוש "פלסטינות" על פני הארץ, ועמהן פניקיה וערביה. חלוקה זו נתנה אותותיה, כמובן, גם בחיי היהודים. לא ייפלא אפוא, כי נזכרה גם במדרשי חז"ל מאותה תקופה.

מצאנו, למשל, בבראשית רבה:[3] "ויהי רעב בכל הארצות (בראשית מא, נד) — בשלוש ארצות: בפניקיה ובערביה ובפלסטיני". כוונת המדרש לומר, כי אותו רעב היה בעיקר בארץ ישראל, ו"בכל הארצות" פירושו: בכל מחוזות ארץ ישראל.

במדרש איכה רבתי[4] מזכיר אחד מבעלי האגדה את "דוכס פלסטיני", היינו Dux Palaestinae, כלומר המושל הצבאי של מחוז פלסטיני.

וכאן חשוב לציין, כי חז"ל כותבים פלסטיני בסמ"ך ובטי"ת — כדרכם בתעתיק מלים יווניות ורומיות. משמע, שלא היה זה בעיניהם אלא שם לועזי מנהלי. זיקתו הרחוקה וחסרת המשמעות של פלסטיני לפלשת המקראית — ששכנה בימי קדם בקרן זווית קטנה של ארץ ישראל — ניטשטשה ונשתכחה כליל.

ומשנכבשה ארץ ישראל וסוריא בידי הערבים המוסלמים (634–636), חילקו את הארץ לארבעה מחוזות צבאיים־מנהליים:

א. מחוז חוֹמְץ, שהשתרע על פני סוריה הצפונית;

ב. מחוז דמשק, שהקיף את דרום סוריה, לבנון והבשן;

ג. מחוז הירדן, שכלל את הגליל, העמקים, עבר הירדן והחוף הצפוני עד צור;

ד. מחוז פְלַסְטִין فِلَسْطِين, שהשתרע דרומית לעמק יזרעאל עד הנגב.[5] הווה אומר, פלסטין (בפ"א רפה) של הערבים הקביל בערך ל־Palaestina Prima של הביזאנטים. גם הערבים העתיקו את השם בטי"ת דווקא, משום שגם בעיניהם לא היה זה אלא שם יווני־רומי זר.

2 עיין: ש' קליין, תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל, תל־אביב תש"י, עמ' 9–10; מ' אבי־יונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ ישראל, ירושלים תשי"א², עמ' 67.

3 פרשה צ, פסקה ה; מהד' תיאודור־אלבק, עמ' 1106.

4 על הפסוק "היו צריה לראש" (איכה א, ה).

5 ראה: P. K. Hitti, *History of the Arabs*, London 1963, p. 154 והמפה שם, עמ' 151; ש' קליין, תולדות הישוב (לעיל הערה 2), עמ' 79.

כל הזכויות שמורות להוצאת אוניברסיטת בר אילן. לדף הספר באתר ההוצאה:
https://www.biupress.co.il/index.php?dir=site&page=catalog&op=item&cs=683

מובן, שלא עלה על דעת איש, שמאז נהפכו הכובשים הערבים לארבע אומות שונות: אומה "חומצית", אומה "דמשקית", אומה "ירדנית" ואומה "פלסטינית". היתה זו חלוקה צבאית־מנהלית של שטחים, שמקצתה — במקרה בכלל זה Palaestina Prima / פַלַסטין — ירושה ביזאנטית.

בתקופת הצלבנים (1099–1291) בטלה חלוקה זו, ובמשך הדורות הבאים נמחק השם פלסטין מעל המפה הרשמית של הארץ. הממשל הטורקי־העותמאני (1517–1917) חילק את הארץ למחוזות על שם הערים החשובות (ירושלים, עזה, שכם, צפת).[6] מושלי המחוזות היו נתונים בדרך־כלל למרותו של הנציב הטורקי בדמשק.

אחר מלחמת העולם הראשונה הופקד בידי בריטניה מאנדאט על ארץ ישראל, כדי לכונן בה "בית לאומי" לעם היהודי. ברם רוב עושי דברה של בריטניה בארץ עוינים היו למפעל הציוני, וכשבאו לקבוע את שמה הרשמי של הארץ בעברית, דחו את השם ההיסטורי, השגור והמושרש, "ארץ ישראל", ובמקומו העתיקו את השם האנגלי Palestine, וכדי לשוות לו צורה "עברית" כביכול, "החזירוהו למקורו", וקבעו לו כתיב חדש "פלשתינה" על שם פלשת העתיקה והוסיפו בסוגריים את ראשי התיבות של השם האמיתי, ארץ ישראל, וכך נוצר בידי הפקידות הבריטית "שם עברי" רשמי חדש לארץ ישראל: "פלשתינה (א"י)".

כללו של דבר: Palaestina, פלסטיני, פלסטין, פלשתינה — אינו אלא כינוי מלאכותי־ספרותי־לבלרי לארץ ישראל או לחלקים שונים שלה. יצור מוזר זה נולד בימי קדם על ברכי סופרים יוונים, ונתגלגל במשך אלפיים שנה מעם לעם ומתקופה לתקופה, נשתכח, נתחדש, שינה צורתו ואומץ מדי פעם על־ידי שליטים, שביקשו להעלים ייחודה של הארץ ולטשטש טיבה. עמים רבים עברו בארץ מאז המציאו סופרי יוון את השם הזה: יהודים, יוונים, ערבים, פראנקים, מונגולים, טורקים; ושום אחד מהם לא הפך בעטיו של אותו שם יווני מלאכותי — לעם "פלסטיני".

תשובה להשגה*

טבעי הדבר, כי יהודים דוברי לשונות אירופה קראו לארץ ישראל בשם הלועזי השגור בלשונות דיבורם. ואין תימה, ששם זה הסתנן כאן וכאן אפילו למאמרו של סופר עברי. הרי אפילו חז"ל, שהקפידו על השם ארץ ישראל, לא נמנעו מלהיזקק פעם־פעמיים לכינוי הלועזי שבימיהם, פלסטיני.

ברם, כאשר כתב אחד העם או ברנר באקראי פלשתינה (ודווקא בכתיב זה, כדרך המשכילים שהיו להוטים אחר צורות "מקראיות"), לא התכוון לדחות בכך את השם העברי ארץ ישראל. לא כן פקידי המנדאט הבריטי, שאימצו להם את יצור הכלאיים המשכילי התמהוני "פלשתינה" ועשוהו שם "עברי" רשמי במקום ארץ ישראל, שנגנז ונפסל. וההבדל בין אלה גדול ובעל משמעות.

ואשר להרברט סמואל, הנה בתמימותו לא תמיד ירד לסוף כוונותיהם של "עוזריו", כפי שרמז אף מר לוביש בצדק.

6 י' בן צבי, ארץ ישראל ויישובה בימי השלטון העותמאני, ירושלים תשט"ו, עמ' 93 ואילך.

* תשובה להשגתו של מ' לוביש, "עוד על פלשתינה", לשוננו לעם, כט (תשל"ח), עמ' 54–56.

כל הזכויות שמורות להוצאת אוניברסיטת בר אילן. לדף הספר באתר ההוצאה:
https://www.biupress.co.il/index.php?dir=site&page=catalog&op=item&cs=683

"והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה" (דברים כח, לז)

משמעות הגלות במקרא (עמ' 280–293)

בתמונה: 'כתר ארם צובה' — כתב היד המופתי ביותר של המקרא,
שנכתב בארץ ישראל ושרד משך כל שנות הגלות. נשתמר מן המילה "ומשארתך"

כל הזכויות שמורות להוצאת אוניברסיטת בר אילן. לדף הספר באתר ההוצאה:
https://www.biupress.co.il/index.php?dir=site&page=catalog&op=item&cs=683